

**TÜRKİYE İLE ALMANYA, İTALYA, FRANSA VE
İNGİLTERE ARASINDA İMALAT ENDÜSTRİSİNDE
ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN YAPISI: 1991–2004**

Özge AYNAGÖZ ÇAKMAK

Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü
06500 Beşevler / ANKARA
aynagoz@gazi.edu.tr

**PATTERN OF INTRA-INDUSTRY TRADE IN
MANUFACTURING BETWEEN TURKEY AND
GERMANY, ITALY, FRANCE AND UNITED KINGDOM:
1991–2004**

Abstract

Today almost one forth of world trade has intra-industry trade (IIT) nature, which is defined as the simultaneous exports and imports of similar goods within the same industry. Because of manufacturing products are more likely to benefit from economies of scale in production and are easier to “differentiate” to the final consumer, IIT in manufacturing sector is much higher and important.

The aim of this paper is to show how intra-industry in manufacturing industry had expanded between Turkey and four EU countries; Germany, Italy, France and United Kingdom for the period 1991 to 2004. For this purpose, this paper calculates the weighted average of the unadjusted Grubel-Lloyd indices for these trading partners and for manufacturing industries, using the data at three digit SITC for 1991 and 2004.

Key Words: Intra-Industry Trade, Grubel-Lloyd Index, Manufacturing Industry

Özet

Aynı endüstri grubuna giren malların eş zamanlı olarak ihracat ve ithalatı olarak tanımlanan Endüstri İçi Ticaret (EİT), bu gün dünya ticaretinin yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. İmalat endüstrisi ürünlerinin, ölçek ekonomisine bağlı ve özellikle ürün farklılaşmasına uygun olması nedeniyle, EİT özellikle bu endüstri ürünlerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile dış ticaretin önemli bir bölümünün gerçekleştirildiği dört AB ülkesi; Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere arasında imalat endüstrisi dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin yapısı ve önemini ortaya

koymaktır. Bu amaçla, 1991–2004 dönemi için imalat endüstrisinde endüstri-içi ticaret oranları, SITC (Rev.3) 3 basamaklı ürün grupları düzeyinde, düzeltilmemiş Grubel-Lloyd indeksinin ağırlıklandırılmış ortalamaları kullanılarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri-İçi Ticaret, Grubel-Lloyd İndeksi, İmalat Endüstrisi

1. Giriş

1963 yılında imzalanan ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) macerası, pek çok aşamalardan geçerek, bugün Birliğin tarihindeki en büyük genişleme süreci içerisindeki konumuna ulaşmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile 1960'lara kadar uzanan bu ortaklık ilişkisi, Ankara Anlaşması'nın çeşitli maddelerinde belirtildiği gibi, asıl amaç olan taraflar arasında gümrük birliğinin 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği (GB)'nin oluşturulması ile yeni bir boyut kazanmıştır. 22 yıl süren Geçiş Döneminin 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile tamamlanması sonrasında, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye-AB arasındaki GB tamamlanmış ve sadece sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri kapsamında oluşturulan gümrük birliği ile Türkiye, AB'nden gelen sanayi ürünlerine uyguladığı tüm gümrük vergileri ve eş etkili vergileri ortadan kaldırmış, uygulamakta olduğu miktar kısıtlamalarına da son vermiştir. Üçüncü ülkelerden ithal edilen ürünler için ise Birliğin ortak gümrük tarifesi kabul edilmiştir. Türk sanayi ürünlerinin AB'ne ihracı esnasında uygulanan gümrük vergileri ise 1971 yılından itibaren serbestleştirilmiş bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu tarihten itibaren özellikle, Topluluğun tek taraflı olarak Türk sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergilerini sıfırlaması ve Türkiye'nin gerek belirlenen ürünlerin gümrük vergilerinde gerçekleştirdiği indirimler sonucunda Türkiye'nin dış ticaretinde AB'nin payı hızla artmaya başlamıştır.

Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık yarısı, gerek coğrafi konum gerekse de tarihsel süreç içinde yaşanan ilişkiler sonucunda Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı konumunda bulunan AB ile gerçekleştirilmektedir. AB ülkeleri içinde ele alınan dönem içinde gerek ihracat gerekse de ithalatta en yüksek paya sahip olan Almanya'nın, Türkiye'nin AB'ne toplam ihracatı içindeki payı dönem içinde sürekli %20'ler seviyesinde gerçekleşmiştir. AB'nden yapılan ithalat içerisinde de en büyük paya sahip olan Almanya'yı, 2004 yılı itibarıyla ihracatta

sırasıyla İngiltere, İtalya ve Fransa takip ederken, ithalatta ise yine sırasıyla İtalya, Fransa ve İngiltere izlemektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye-AB Dış Ticareti (1991 ve 2004)

Ülkeler	İhracat Milyon \$		AB içindeki pay %		İthalat Milyon \$		AB içindeki pay %	
	1991	2004	1991	2004	1991	2004	1991	2004
Almanya	3412	8745	46,4	26,8	3232	12515	32,7	29,5
İtalya	971	4641	13,2	14,2	1845	6865	12,4	16,2
İngiltere	676	5543	9,2	17,0	1165	4317	18,6	10,2
Fransa	688	3668	9,4	11,3	1226	6201	11,8	14,6
AB	7347	32575	100,0	100	9897	42359	100,0	100

Kaynak: United Nations Statistics Division, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerinden derlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile dış ticaretin önemli bir bölümünün gerçekteşirildiği AB ülkeleri arasında imalat endüstrisi dış ticaretinde, bir ülkenin aynı endüstriye ait olan bir ürünü hem ihraç hem de ithal ettiği uluslararası ticaret türü olarak tanımlanan endüstri-içi ticaretin yapısı ve önemini ortaya koymaktır. Bu amaçla, 1991–2004 döneminde, Standart International Trade Classification-SITC (Rev.3) 3 basamaklı ürün grupları düzeyinde, imalat endüstrisinde AB ülkeleri içinde Türkiye ile AB dış ticaretinde en yüksek paylara sahip olan dört AB üyesi ülke (Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere) arasındaki endüstri-içi ticaret oranları hesaplanmıştır. Endüstri-içi ticaret oranları hesaplanırken, düzeltilmemiş Grubel- Lloyd indeksinin ağırlıklandırılmış ortalamaları kullanılmıştır.

1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması'ndan beri, Avrupa'da ticaretin serbestleşmesi ve ekonomik bütünleşmenin sürekli gelişmesi sonrasında, geleneksel ticaret teorisinin aksine endüstriler içi artan uzmanlaşma ve AB ülkeleri arasındaki ticarete endüstri-içi ticaret (EİT) payının hızla artışı, çoğu EİT çalışmasının AB üzerine yapılmasına neden olmuştur (örn; Brulhart, 1988; Brulhart and Elliott, 1998; Fontagne ve diğerleri, 1997). Bu çalışmaların bir kısmı, her ne kadar bütünleşmenin ilk dönemlerine kıyasla, 1970'lerin sonu ile 1980'lerin sonları arasında birlik içi EİT düzeyinde meydana gelen azalış trendini göstermekteyse de (Greenaway, 1987; Greenaway ve Hine, 1991; Globerman ve Dean, 1990) tüm bu çalışmalar, bütünleşme sonrasında üye ülkeler arasındaki ticaret artışının, endüstriler arası ticareten çok endüstri-içi şeklini almış olduğunu kanıtlamıştır. Ülkemizde de konu ile ilgili yapılmış çalışmalar (Schüller, 1995; Çepni ve Köse, 2000; Erk ve Tekgül, 2001; Gönel, 2001,

Yenilmez ve Kutlu, 2005 v.b.) mevcuttur. Bu alışmalar arasında Türkiye'nin toplam ticaretinde EİT düzeyini ölçen çalışmalar yanında, tek bir ülke veya tek bir endüstri kolu açısından endüstri içi ticaretin ölçülmesini amaçlayan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı ise AB lkeleri içinde en önemli ticaret ortakları konumunda bulunan Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere ile Türkiye arasındaki imalat endüstrisi ticaretinde endüstri içi ticaretin önem ve yapısını ortaya koymaktır.

2. Endüstri-İçi Ticaret Kavramının Gelişimi

Bilindiği gibi karşılaştırmalı üstünlüklere dayanan faktör donanımı teorisine göre, her ülke zengin olarak sahip olduğu faktörleri yoğun olarak kullanan malları ihraç etmektedir. lkeler arasındaki ticaretin böylece, farklı faktör yoğunluklarına sahip ülkeler arasında gerçekleşmesi beklenir. Bu durumda klasik dış ticaret teorisine göre, ülkeler arasındaki ticaret engellerinin kaldırılmasının kaynakların, ülkenin ithal ikameci sanayilerinden, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ihracat sanayilerine doğru kaymasına yol açacağı ne sürülmektedir. Bu durum ise endüstriler arası ticareti teşvik eder. Endüstriler arası ticaret, farklı faktör donanımlarının bir sonucudur ve faktör donanımı teorisi tarafından öngörülen uzmanlaşma ile sonuçlanır.

Oysa 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaretin yapısı ve boyutunda görülen değişimlerin açıklanmasında yetersiz kalan klasik dış ticaret teorisinin eksiklikleri ve bu dönemden itibaren yapılan ampirik çalışmaların, uluslararası ticarete aynı mal grubu içindeki ürünlerin ticaretinin payının hızla artığını göstermesi sonucunda, alternatif ticaret teorilerinin gelişimine ihtiyaç olduğunu görülmüş ve bu durum EİT hakkında yapılan teorik çalışmaları teşvik etmiştir. EİT, aynı endüstri grubuna giren malların eş zamanlı olarak ihracat ve ithalatı olarak tanımlanmaktadır. Frankle (1943) lkeler arasında aynı mal grubu içindeki ürünlerin ihraç ve ithalatının uluslararası ticaretin önemli bir oranını kapsadığını göstermiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda, Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulmasıyla birlikte ye ülkeler arasındaki ticaret artışının endüstriler arası ticarettten çok endüstri-içi şeklini almış olması, EİT'in önemini ortaya koymuştur. Verdoorn(1960)'ın Benelx lkelerinin ticaret şeklinde meydana gelen değişiklikleri inceleyen çalışması, ye ülkeler arasındaki artan ticaretin, farklı ürün kategorilerinden çok, benzer ürün kategorilerinde olduğunu göstermiştir. Michaely ise (1962) yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler arasında ticareti yapılan malların kompozisyonunun çok benzer olduğunu aksinin de az

gelişmiş ülkeler için doğru olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde, Balassa tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun altı üyesi için yapılan çalışma, üye ülkeler arasındaki ürün ticareti bileşiminin, artan bir şekilde benzer malların karşılıklı değişimi olduğu göstermiştir.

Ancak bu ticaret tipi, Gruel ve Lloyd (1975) tarafından geliştirilen ve literatürde en sık kullanılan EİT indeksine kadar yeterli ilgi görememiştir. Grubel ve Lloyd (1975) 10 sanayileşmiş ülke (Kanada, ABD, Japonya, Almanya, Belçika-Lüksemburg, Hollanda, Fransa, İtalya, İngiltere ve Avustralya) için, SITC 3 basamaklı düzeyde 16 ürünü kapsayan bir EİT indeksi oluşturmuştur. Söz konusu çalışma, 1959'dan 1967'ye kadar Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri arasındaki ticaret artışının % 71'inin EİT olduğunu göstermiştir.

Böylece Faktör Donatımı Teorisinin uluslararası ticaret akımlarında görülen son eğilimleri açıklamadaki eksikliklerinin daha belirgin hale gelmesi, "yeni ticaret teorileri" olarak bilinen ve büyük ölçüde eksik rekabet, ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomilerinin varlığına önem veren modellerin (Krugman, 1979 ve 1980; Lancaster, 1980; Helpman, 1981) geliştirilmesine neden olmuştur.

EİT'nin ölçümü ile ilgili olarak, literatürde pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Verdoorn (1960), Michaely (1962), Kojima (1964) ve Balassa (1966) tarafından geliştirilen bu ölçümler, ülkenin ihracat ve ithalatının görel oranlarının hesaplanmasına dayanmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, literatürde en sık kullanılan EİT indeksi, Grubel & Lloyd (1975)'a aittir.

3. Türkiye İmalat Sanayinde Endüstri-İçi Ticaret Yapısının Değerlendirilmesi

3.1 Kapsam

Türkiye ile Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere arasında imalat endüstrisi ticaretinde endüstri içi ticaretin yapısının belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışmada da aşağdaki Grubel ve Lloyd (1975) indeksi kullanılmıştır;

$$EİT_{GL} = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)}$$

Burada X_i ve M_i sırasıyla ele alınan ülkenin i endüstrisinde ihracat ve ithalat değerlerini göstermektedir. 0 ve 1 arasında değerler alan indeksin değeri 1'e yaklaştıkça EİT azalmakta ve i endüstrisindeki

ticaretin yönü endüstriler arası ticarete yaklaşmaktadır. Aksine 1'e yaklaşan indeks değeri ise söz konusu endüstride EİT'nin arttığını göstermektedir.

Söz konusu EİT_{GL} indeksi, iki yanlı veya çok yanlı ticaret akımları için hesaplanabileceği gibi, ticaret payları ile ağırlıklandırıldıktan sonra endüstriler arasında toplanabilir. Bu durumda düzeltilmemiş EİT_{GL} indeksinin ağırlıklandırılmış ortalaması;

$$GL_i = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)}$$
 şeklinde olacaktır (Erlat, 2003; 4).

Türkiye ile bu dört AB ülkesi arasındaki imalat endüstrisi dış ticaretinde endüstri içi ticaretin incelendiği bu çalışma, uluslararası ticaret sınıflandırmasına (SITC Rev. 3) göre 3 basamaklı ürün grubuna dahil olan ürünler ve 1991–2004 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışma kapsamına alınan ürünler, dış ticaret sınıflandırmasında SITC 5-8 olarak adlandırılan imalat endüstrisi ürünleridir. Çalışmada kullanılan tüm ithalat ve ihracat değerleri, Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümünün “Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE)” adlı verilerinden derlenmiştir. Söz konusu verilere Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü'nün Internet adresinden ([http:// www. unstats. un. org/ unsd/ databases. htm](http://www.unstats.un.org/unsd/databases.htm)) ulaşılmıştır.

3.2. Bulgular

Endüstri-içi ticaretin özellikle imalat endüstrisindeki önemi ve varlığına işaret eden literatür dikkate alınarak, SITC 3 basamaklı verilerden hesaplanan Türkiye-Almanya arasındaki ortalama endüstri-içi ticaret oranlarının yer aldığı Tablo 2'den görüleceği gibi, Türkiye ve AB arasında 1 Ocak 1996 tarihinde imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması sonrasında, imalat endüstrisinde (SITC 5-8) EİT payları önemli ölçüde ve düzenli olarak artmıştır. İmalat endüstrisi sektörleri incelendiğinde ise, 1996 yılından sonra en önemli artışın SITC 8 (Çeşitli Mamul Eşya) sektöründe görülmesine karşın, dönem içinde EİT oranının en yüksek olduğu sektör SITC 6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar)'dır. İmalat endüstrisinde dönem içinde EİT oranı 0.75'in üzerinde değer alan

toplam 51 adet ürünün 27 adedi bu sektöre aittir. Yine söz konusu dönemde Ek Tablo 1'den¹ görüleceği gibi, bu sektöre ait altı adet alt sektörün EİT oranı 0,75 ve üzerinde gerçekleşmiştir. Bu alt sektörler tekrarlamaya sıklıklarına göre sırasıyla; 655: poliester liflerden mensucat-boyanmış, baskılı; örme mensucat, 621: kauçuk çubuk, profil, levha, boru, hortum, 651: tekstil iplikleri, 666: seramik ve porselen sofa, mutfak eşyası, heykelcikler, 684: alüminyum, alaşımları, ilk mamulleri ve 653: el dokuma tekstil ürünleridir.

Tablo 2: Türkiye-Almanya Arasında Endüstri-İçi Ticaret, 1991–2004

YILLAR	SITC Mal kodları				
	5 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri)	6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar)	7 (Makine ve Ulaştırma Araçları)	8 (eşitli Mamul Eşya)	5-8 (İmalat Sanayi)
1991	0,110	0,352	0,144	0,034	0,128
1992	0,090	0,364	0,168	0,045	0,141
1993	0,047	0,310	0,136	0,050	0,120
1994	0,088	0,396	0,245	0,048	0,172
1995	0,061	0,417	0,221	0,065	0,176
1996	0,046	0,378	0,156	0,070	0,151
1997	0,055	0,389	0,174	0,088	0,170
1998	0,056	0,445	0,213	0,087	0,195
1999	0,047	0,457	0,392	0,093	0,269
2000	0,056	0,456	0,296	0,095	0,239
2001	0,112	0,483	0,375	0,089	0,278
2002	0,096	0,457	0,364	0,084	0,268
2003	0,099	0,431	0,378	0,099	0,276
2004	0,102	0,442	0,407	0,120	0,305

Kaynak: UNITED NATIONS, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerinden hesaplanmıştır.

Not: Düzeltilmemiş GL indeksleri, 3 basamaklı SITC verilerinden sanayiler arasında ağırlıklandırılarak hesaplanmıştır.

¹ Ek Tablo 1, 2, 3 ve 4, dönem içinde EİT oranı 0,75 ve üzerinde gerçekleşen ürünlerin (Yenilmez, ve Kutlu, 2005; 49) yine bu dönemde söz konusu değer ve üzerinde gerçekleşme sıklıkları göz önüne alınarak hazırlanmıştır.

Türkiye ve Almanya arasında imalat endüstrisinde (5-8), GB'nin ilk yıllarında EİT oranlarındaki artış, sonraki yıllara kıyasla düşük seyretmiştir. Benzer eğilim imalat endüstrisi alt sektörlerinde de görülmektedir. Şöyle ki; EİT'e konu olan ürün sayısı 1991 yılında 14 iken 1995 yılında 20'ye çıkmış ancak 1996 ve 1997 yıllarında sırasıyla 8 ve 9 adet olarak gerçekleşmiştir. 1999'da 19 ve 2001'de 21 adede çıkan EİT'e konu olan mal sayısını değerlendirirken, GB'nin ilk yıllarında Türkiye'nin Almanya'dan gerçekleştirdiği toplam ithalat artışının, ihracat artışının üstünde seyrettiği hatırlanmalıdır. İthalat artışının bu seyri değerlendirilirken, GB sonrası AB'nin endüstri ürünlerine uygulanan koruma oranlarının %10'lardan sıfıra düşürülmesi ve ekonomiler arasındaki rekabet gücü farklılıklarının dikkate alınması gerekmektedir. İhracat, GB'ni takip eden ilk yıllarda beklenenin altında bir artış göstermiş ve aynı yıllarda Türkiye'nin AB dışı ülkelere ihracatı, AB'ne gerçekleştirilen ihracattan hızlı artmıştır. Burada ise özellikle Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı Almanya başta olmak üzere, Birliğin tümünde yaşanan durgunluk dolayısıyla ortaya çıkan talep düşüşü ve Maastricht kriterleri nedeniyle uygulanmaya konulan sıkı para politikaları da durumu açıklayıcı niteliktedir. Ayrıca unutmamak gerekir ki Birlik, GB'nin yürürlüğe girmesinden çok önce, Türk sanayi mallarına yönelik gümrük vergilerini sıfırlamıştır.

Benzer şekilde, 2004 yılı itibariyle dış ticaret hacmi açısından AB üyesi ülkeler içinde Türkiye'nin en önemli ikinci ticaret partneri olan İtalya ile Türkiye arasındaki imalat endüstrisi EİT oranlarına bakıldığında ise GB'nin ilk yıllarını takiben EİT oranlarında önemli bir artış görülmektedir. Bu iki ülke arasında dönem içinde EİT'e konu olan ürün sayısı 1997 yılında 12'den 2001 yılında 18'e çıkmıştır. Yine Almanya ile benzer şekilde imalat endüstrisi sektörleri içinde EİT oranının en yüksek gerçekleştiği sektör SITC 6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar)'dır. Daha detaya inilirse Ek Tablo 2 'den dönem içinde EİT oranları 0,75 ve üzerinde olan alt sektörler görülebilir. Bu sektörler; 651: tekstil iplikleri, 652: pamuklu dokumalar, 653: el dokuma tekstil ürünleri, 664: cam, 679: dökme demir, demir, çelik borular, bağlantı parçaları ve 684: alüminyum, alaşımları, ilk mamulleridir.

Tablo 3: Türkiye-İtalya Arasında Endüstri-İçi Ticaret, 1991-2004

YILLAR	SITC Mal kodları				
	5 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri)	6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar)	7 (Makine ve Ulaştırma Araçları)	8 (Çeşitli Mamul Eşya)	5-8 (İmalat Sanayi)
1991	0,259	0,332	0,047	0,182	0,178
1992	0,302	0,423	0,066	0,159	0,223
1993	0,269	0,308	0,043	0,172	0,167
1994	0,299	0,373	0,083	0,181	0,221
1995	0,236	0,501	0,100	0,146	0,250
1996	0,130	0,481	0,109	0,231	0,230
1997	0,132	0,452	0,125	0,223	0,235
1998	0,104	0,494	0,144	0,227	0,259
1999	0,167	0,501	0,239	0,269	0,318
2000	0,120	0,482	0,259	0,314	0,317
2001	0,228	0,466	0,232	0,332	0,320
2002	0,158	0,548	0,246	0,340	0,336
2003	0,157	0,529	0,272	0,392	0,349
2004	0,245	0,525	0,298	0,356	0,362

Kaynak: UNITED NATIONS, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerinden hesaplanmıştır.

Not: Düzeltilmemiş GL indeksleri, 3 basamaklı SITC verilerinden sanayiler arasında ağırlıklandırılarak hesaplanmıştır.

Tablo 4 ise, Türkiye ile Fransa arasındaki imalat endüstrisi EİT oranlarını göstermektedir. Buradan, GB sonrasında imalat endüstrisinde EİT oranı 2002 yılı haricinde düzenli bir şekilde artışı görülmektedir. Söz konusu dönemde EİT oranları en yüksek gerçekleşen sektör 2001 yılına dek SITC 6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar) iken, bu yıldan itibaren SITC 7 (Makine ve Ulaştırma Araçları) dönem sonuna kadar EİT oranının en yüksek gerçekleştiğı sektör halini almıştır. Daha detaya inilirse dönem içinde EİT oranı 0.75'in üzerinde değer alan toplam 66 adet ürünün 29 adedi SITC 6, 20 adedi ise SITC 7 nolu sektörlere aittir. Ancak bu dönemde SITC 7 (Makine ve Ulaştırma Araçları) alt sektörlerinin, özellikle 2001 yılı ve sonrasında 0,75 ve üzeri değerler aldığı gözlenmiştir. Oysa Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar alt

sektörlerinin dönem içinde 0,75 ve üzeri gerçekleşen EİT oranlarının büyük çoğunluğu 2001 yılı öncesine rastlamaktadır. Bu durumda, Türkiye ile Fransa arasındaki imalat endüstrisindeki endüstri içi ticaretin, özellikle 1997 yılından itibaren artan SITC 7 alt sektörleri iki yönlü ticareti ile birlikte, SITC 6 ve 7 nolu sektörlerde görüldüğü söylenebilir. Dönem içinde EİT oranları 0,75 ve üzerinde gerçekleşen alt sektörleri gösteren Ek Tablo 3'den görüleceği gibi EİT oranları, alt sektörler düzeyinde özellikle 2001 yılı sonrasında yoğunlaşmıştır.

Tablo 4: Türkiye-Fransa Arasında Endüstri-İçİ Ticaret, 1991–2004

YILLAR	SITC Mal kodları				
	5 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri)	6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar)	7 (Makine ve Ulaştırma Araçları)	8 (Çeşitli Mamul Eşya)	5-8 (İmalat Sanayi)
1991	0,136	0,182	0,088	0,035	0,101
1992	0,163	0,191	0,127	0,041	0,124
1993	0,125	0,160	0,073	0,052	0,093
1994	0,122	0,211	0,101	0,052	0,120
1995	0,114	0,289	0,131	0,068	0,158
1996	0,063	0,307	0,158	0,126	0,177
1997	0,076	0,337	0,202	0,139	0,207
1998	0,075	0,370	0,204	0,154	0,218
1999	0,065	0,422	0,351	0,156	0,296
2000	0,066	0,429	0,370	0,149	0,310
2001	0,095	0,429	0,532	0,152	0,384
2002	0,086	0,446	0,405	0,161	0,328
2003	0,085	0,379	0,514	0,178	0,381
2004	0,074	0,419	0,472	0,192	0,380

Kaynak: UNITED NATIONS, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerinden hesaplanmıştır.

Not: Düzeltilmemiş GL indeksleri, 3 basamaklı SITC verilerinden sanayiler arasında ağırlıklandırılarak hesaplanmıştır.

Son olarak 2004 yılı itibariyle Türkiye ile dış ticaret hacmi açısından AB üyesi ülkeler içinde dördüncü sırada gelen İngiltere ve Türkiye arasında imalat endüstrisinde EİT'in seyri incelendiğinde, diğer üç AB üyesi ülkenin aksine, bu ülke ile EİT oranlarının düzenli bir artış izlediğini söylemek imkansızdır. GB'nin ilk yıllarındaki artışın aksine,

dönem içinde sürekli dalgalanmalar yaşayan imalat endüstrisi EİT oranları, özellikle 2001 yılı sonrasında önemli ölçüde düşmüştür. GB öncesi 1995 yılında EİT oranı 0,75 ve üzerinde gerçekteşen ürün sayısı 10 ve 1999'da 20 iken, bu sayı 2001 yılından itibaren sürekli düşerek 2004'de 12 adede kadar gerilemiştir.

Tablo 5: Türkiye-İngiltere Arasında Endüstri-İçi Ticaret, 1991–2004

YILLAR	SITC Mal kodları				
	5 (Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri)	6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar)	7 (Makine ve Ulaştırma Araçları)	8 (Çeşitli Mamul Eşya)	5-8 (İmalat Sanayi)
1991	0,100	0,737	0,158	0,045	0,259
1992	0,090	0,797	0,124	0,033	0,250
1993	0,059	0,791	0,097	0,047	0,215
1994	0,106	0,821	0,151	0,061	0,301
1995	0,120	0,793	0,149	0,060	0,288
1996	0,094	0,848	0,164	0,106	0,308
1997	0,098	0,853	0,183	0,137	0,322
1998	0,094	0,862	0,169	0,126	0,299
1999	0,147	0,836	0,215	0,149	0,322
2000	0,180	0,825	0,148	0,139	0,277
2001	0,122	0,848	0,252	0,093	0,319
2002	0,127	0,832	0,210	0,092	0,270
2003	0,091	0,783	0,203	0,102	0,260
2004	0,106	0,766	0,218	0,089	0,257

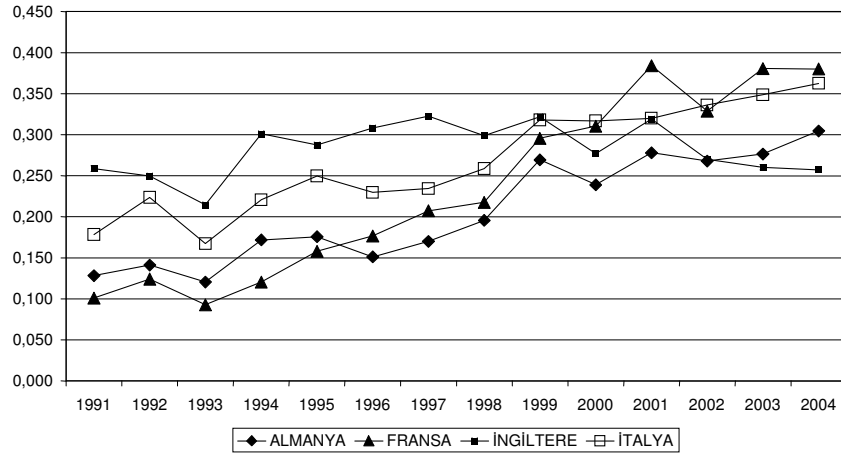
Kaynak: UNITED NATIONS, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE) verilerinden hesaplanmıştır.

Not: Düzeltilmemiş GL indeksleri, 3 basamaklı SITC verilerinden sanayiler arasında ağırlıklandırılarak hesaplanmıştır.

Ancak diğer üç AB üyesi ülke ile benzer olan durum; İngiltere ile Türkiye arasında imalat endüstrisinde yaşanan endüstri içi ticaretin, yoğun olarak SITC 6 (Başlıca Sınıflara Ayrılarak İşlenmiş Mallar) sektöründe yaşanmasıdır. Alt sektörler itibariyle bakıldığında ise söz konusu dört AB üyesi ülke ile Türkiye arasında EİT'in ele alınan dönem

içinde yüksek (0,75 ve üzeri) değerler alan alt sektörlerin çok benzeşmediği görölmektedir.

Bununla birlikte yapılan genel bir değerlendirmede Almanya, Fransa ve İtalya ile Türkiye arasında endüstri-içi ticaretin, imalat endüstrisi alt sektörlerinden özellikle dokumacılık ürünleri, metal dışı mineral mamuller ve demir dışı metallerde yoğunlaştığı görölmektedir. Bunların dışında Almanya ve Fransa ile diğer tüketim malları alt sektörlerinden sıhhi tesisat, ısıtma ve aydınlatma malzemeleri, mobilyalar ve seyahat eşyası sektörlerinde endüstri içi ticaret gerçekleşmektedir. Türkiye ile Almanya, Fransa ve İtalya arasında EİT oranları incelendiğinde, bu tip ticaretin en yoğun göröldüğü imalat endüstrisi sektörü dokumacılık ürünleri iken, İtalya ile hazır giyim ürünlerinde de yoğun bir EİT yaşandığı görölmektedir. Türkiye ile İngiltere arasında ise kimyasallar alt sektörlerinden plastikler, makineler ve ulaşım araçları alt sektörlerinden diğer elektriksiz makinelerde ve tüketim malları alt sektörlerinden mobilyalarda endüstri içi ticaret yoğun olarak görölmektedir. Her biri farklı bir ürün grubunda yer alan bu ürünlerden, söz konusu ülke ile dış ticaretin çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Grafik 1: SITC (5-8) İmalat Sanayi EİT Oranları

Her dört AB üyesi ile Türkiye imalat endüstrisindeki EİT oranlarının dönem içinde seyrini gösteren Grafik 1'den dönem boyunca Fransa, İtalya ve Almanya'nın EİT oranlarında önemli bir artış gerçekleştiği izlenmektedir. Aksine özellikle İngiltere ile Türkiye imalat endüstrisinde yaşanan EİT'in dönem içindeki dalgalanmalar bir yana bırakılırsa önemini kaybettiği ve dönem sonu itibariyle EİT oranı en düşük ülke olduğu görölmektedir. Oysa Türkiye'nin özellikle son yıllarda

Fransa ve İtalya ile artan EİT oranlarına bakıldığında, söz konusu ülkelerle imalat endüstrisinde yaşanan EİT'in önemi ortaya çıkmakta ve bu durum Türkiye'nin sahip olduğu teknolojinin bu ülkelerle giderek daha benzer bir yapıya ulaştığını göstermektedir.

Sonuçta, İngiltere hariç bu üç AB üyesi ülke ile 1991–2004 yılları arasında imalat endüstrisinin endüstri-içi ticaretinde kayda değer bir artış olduğu görölmektedir. Bunun en önemli nedeni, endüstri-içi ticaretin artmasına neden olan unsurlar arasında ilk sıralarda yer alan ticaretteki liberalizasyon ve AB ile yapılan Gümrük Birliği anlaşmasıdır. Bilindiği gibi ekonomik entegrasyonlar üzerine yapılan ve yukarıda bahsedilen tüm çalışmalar, üye ülkeler arasındaki ticaret engellerindeki herhangi bir azalış ile entegrasyonun, endüstriler için artan uzmanlaşma şeklini alacağını göstermektedir. Nitekim Grafik 1'den görüleceği gibi, 1996 yılından itibaren özellikle Fransa, Almanya ve İtalya'nın EİT oranlarında düzenli bir artış gözlenmektedir.

Günümüz dünyasında EİT'in hızla gelişmesi ve bu gelişim doğal sonucu olarak teknoloji transferinin önemi ortadadır. Bu açıdan Türkiye'nin yeni kuşak teknoloji transferi alabilmesi, bunu ekonomik bünyesine uyumlu hale getirebilmesi ve dünyanın hızlı gelişmesine ayak uydurabilmesi için farklılaştırılmış sanayi ürünlerinin üretimine ve ticaretine önem verilmesi gereklidir (DTM). Geliştirilmiş ve farklılaştırılmış sanayi ürünleri üretebilmek ve endüstri için ticarete önem vermek bağlamında, özellikle ele alınan dönemde Fransa ve İtalya'nın imalat endüstrisinde artan EİT oranları, bu ülkelerle ticarete artan bir önem yüklemektedir.

4. Sonuç

Bu güne kadar endüstri için ticaretle ilgili olarak yapılan çalışmalar, ülkeler arasında bu tür ticarete görülen artışın, ülke ekonomisinin gelişimine büyük katkı sağladığını göstermiştir. Bilindiği gibi özellikle gelişmiş ülkelerde sanayi malları imalatında ürün farklılaştırmasına gidilmesi ülkeler arasındaki ticarete, endüstri-içi ticaretin artmasına ve böylece endüstriler için artan uzmanlaşmaya neden olmaktadır. Ürün farklılaştırması ve ölçeğe göre artan getiri, endüstri için uzmanlaşmayı geliştirmektedir. Bu uzmanlaşma ise daha çok ölçek ekonomisine bağlı ve özellikle ürün farklılaşmasına uygun olan imalat endüstrisi ürünlerinde görölmekte ve bu uzmanlaşma sonucu elde edilen kazançlar endüstriler arası uzmanlaşmanın sağladığı kazançlardan oldukça yüksek olmaktadır.

Geliştirilmiş ve farklılaştırılmış sanayi ürünleri üretebilmek ve böylece endüstri içi uzmanlaşma sonucu ortaya çıkan endüstri içi ticaretteki artış sağlanması, mal değişiminde etkinliği artırmakta ve bilgi transferi yoluyla bir çeşit teknoloji transferi de sağlamaktadır. Türkiye açısından da farklılaştırılmış sanayi ürünlerinin üretim ve ticaretindeki artış, özellikle yeni kuşak teknoloji transferi açısından büyük önem taşımaktadır. Tüm bu nedenlerle Türkiye ekonomisi açısından da endüstri içi ticaretin önemi ortadadır.

Türkiye ile dış ticaretin önemli bir bölümünün geręekleřtirildięi AB ülkeleri (Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere) arasında imalat endüstrisi dış ticaretinde, endüstri-içi ticaretin yapısı ve önemini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, söz konusu dört ülke ile Türkiye arasındaki EİT oranlarına göre yapılan sıralamanın dönem içinde oldukça değiştiği gözlenmiştir. Özellikle çalışma dönemini kapsayan 1991–2004 döneminin başlarında, Türkiye ile imalat endüstrisi EİT düzeyi en yüksek ülkeler sırasıyla İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa iken, dönem sonlarında bu sıralama Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere şeklinde değişmiştir. Bu değişimde özellikle Fransa ile geręekleřtirilen EİT düzeyindeki artış ve İngiltere ile geręekleřtirilen EİT düzeyinde azalış dikkat çekicidir. Ancak her dört AB üyesi ülke için imalat endüstrisinde EİT oranları en yüksek sektör, SITC 6 (Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar)'dır. İngiltere hariç diğer üç AB üyesi ülke ile imalat endüstrisi EİT oranları, özellikle SITC 65 (Dokumacılık ürünleri) ve daha sonra SITC 66 (Metal dışı mineral mamuller)'da yoğunlaşırken, bu dört üye ülke içinde yalnızca İtalya ile SITC 84 (Hazır giyim)'de de EİT oranları yüksek geręekleřmiřtir. Almanya ve Fransa için SITC 7 (Otomotiv sanayi ürünleri) de dönem içinde EİT oranının hızla artığı sektörler arasında bulunmaktadır. Bu sektör içinde de özellikle SITC 78 (Kara taşıtları) EİT oranları yüksek seviyelerde geręekleřen alt sektördür. İngiltere ise her biri farklı bir ürün grubunda yer alan imalat sanayi ürünlerinde yüksek EİT oranlarına sahip olduğu için, söz konusu ülke ile dış ticaretin oldukça çeşitlilik gösterdiği söylenebilir.

Kaynakça

- Balassa, B., (1966), "Tariff Reductions and Trade in Manufactures among the Industrial Countries", *American Economic Review*, 56, s. 466-473.
- Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü, Commodity Trade Statistics Database (COMTRADE), www.unstats.un.org/unsd/databases, 17.02.2006 tarihi itibariyle.

- Brulhart, M., (1998), "Trading Places: Industrial Specialisation in the European Union", *Journal of Common Market Studies*, 36(3), s. 319-346
- Brulhart, M. ve Elliott, R., (1998), "Adjustment to the European Single Market: Inferences from Intra-Industry Trade Patterns". *Journal of Economic Studies*, 25(3), s. 225-247.
- Çepni, E. ve Köse N., (2000), Intra-industry Trade Patterns of Turkey: A Panel Study, *METU International Conference in Economics IV*, 13-16 Eylül 2000, Ankara.
- Erk, N. ve Tekgöl, Y., (2000), Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-içi Ticaretin Ölçülmesi ve Ticaret Tipinin Belirlenmesi., *METU International Conference in Economics V*, 10-13 Eylül 2001, Ankara.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, "Türkiye Dış Ticaret Stratejisi (2005–2010–2015–2023)", <http://www.dtm.gov.tr/ead/strateji/indxstr.htm>, 20.04.2006 tarihi itibarıyla.
- Erlat, G. ve Erlat H.,(2003), Intra-Industry Trade and Labour Market Adjustment in Turkey, International Conference on Policy Modelling (EcoMod2003), 3-5 Temmuz, İstanbul.
- Fontagne, L., Freudenberg M. ve Peridy N., (1997), "Trade Patterns Inside the Single Market". *Document de travail*, No. 97-07, CEPII, Paris.
- Frankle, H., 1943, "Industrialization of Agricultural Countries and the Possibilities of a New International Division of Labor", *Economic Journal*, 53, s. 188-201.
- Globerman, S. ve Dean, J. W., (1990), 'Recent Trends in Intra-industry Trade and their Implications for Future Trade Liberalisation', *Weltwirtschaftliches Archiv*, 126, s. 25-49.
- Gönel, F. D., (2001), "Tekstil Sektöründe Endüstri-içi Ticaret", *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl: 6, No: 21, 15-31.
- Greenaway, D., (1987), "Intra-Industry Trade, Intra-Firm Trade and European Integration". *Journal of Common Market Studies*, 26, s. 153-172.
- Greenaway, D. ve Hine R.C., (1991), "Intra-Industry Specialisation, Trade Expansion and Adjustment in the European Economic Space". *Journal of Common Market Studies*, 29(6), s. 603-622.
- Grubel, H.G. ve Lloyd P.J., (1975), *Intra-Industry Trade.*, Macmillan Press, Londra.
- Helpman, E., (1981), "International Trade in the Presence of Product Differentiation, Economies of Scale and Monopolistic Competition", *Journal of International Economics*, 11, s. 305-40.

- Kojima, K., (1964), "The pattern of International Trade Among Advanced Countries", *Hitotsubashi Journal of Economics*, Haziran, s. 16-36.
- Krugman, P. R., (1979), "Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade", *Journal of International Economics*, 9, s. 469-79.
- Krugman, P. R., (1980), "Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade", *American Economic Review*, 70, s. 950-59.
- Lancaster, K., (1980), "Intra-Industry Trade under Perfect Monopolistic Competition", *Journal of International Economics*, 10, s. 151-75.
- Michaely, M., (1962), Concentration in International Trade, North-Holland Publishing Company, Amsterdam.
- Schüller, M. K., (1995), The Path of Intra-industry Trade Expansion: The Cases of Spain and Turkey, *METU Studies in Development*, 22, s. 79-99.
- Verdoorn, P.J., (1960), "The Intra Block Trade of Benelux," in E.A.G. Robinson (ed.) *Economic Consequences of the Size of Nations*, Londra, s. 291-321.
- Yenilmez F., ve Kutlu E., (2005), " Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Endüstri İçi Ticaretin Önemi", *İktisat, İşletme ve Finans*, 20, 229, s. 45-64.

Ek Tablo 1: Alt Sektörler İtibariyle Türkiye-Almanya Arasında EİT Oranları*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
621	0,85	0,84	-	1,00	0,93	-	-	0,94	0,90	0,85	0,81	0,92	0,88	-
651	0,91	0,89	-	0,93	-	-	-	0,86	0,80	0,85	0,97	0,99	0,98	0,97
653	0,82	0,95	-	-	0,92	-	-	0,84	1,00	0,83	-	0,77	-	-
655	0,76	0,87	0,98	0,99	0,77	-	-	0,79	0,93	0,85	0,99	0,93	0,87	-
666	0,96	-	0,92	-	0,76	0,80	-	0,94	0,97	0,81	-	0,91	0,84	-
684	0,78	0,92	-	0,91	-	-	-	0,78	-	0,88	0,96	0,85	0,93	0,76
713	-	-	-	0,99	0,86	-	-	0,84	0,98	0,96	-	-	0,89	0,99
771	-	-	0,91	0,80	0,89	0,81	0,91	0,93	0,99	0,94	0,80	0,83	0,91	0,94
812	-	-	-	-	0,99	0,78	0,92	0,93	1,00	0,82	0,93	0,99	0,87	0,88
813	-	0,84	-	0,91	0,83	-	-	-	-	-	0,97	0,95	1,00	0,97
898	-	-	0,96	1,00	0,80	-	-	0,86	0,88	-	0,99	0,83	0,93	-

Ek Tablo 2: Alt Sektörler İtibariyle Türkiye-İtalya Arasında EİT Oranları*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
634	-	-	-	-	1,00	0,92	-	-	0,83	-	0,90	0,89	0,88	0,99
651	-	-	0,83	-	-	0,98	0,80	0,76	-	-	-	0,90	0,96	0,93
652	-	-	-	-	-	-	-	0,77	-	0,81	0,81	0,88	0,79	0,83
653	-	0,79	-	-	0,84	-	-	-	-	0,84	0,76	0,90	0,97	0,94
664	-	0,78	0,87	-	0,81	0,89	0,90	-	-	0,78	-	-	0,87	0,98
679	0,78	0,80	-	-	0,86	0,77	0,90	0,99	0,87	0,99	0,80	0,82	0,81	0,77
684	0,89	-	-	0,96	0,93	0,95	-	0,79	-	-	-	0,99	0,92	0,94
773	-	-	-	0,79	0,94	0,90	0,84	-	0,76	0,81	0,79	-	-	-
842	-	-	-	0,95	0,78	0,80	0,76	-	0,88	0,92	-	-	-	-
848	-	-	-	-	-	0,86	0,94	-	-	0,86	0,87	0,85	0,77	0,85

(*) EİT oranı 0,75'den büyük olan ürünler içinde, tekrarlama sıklığı en çok olan ilk 10 ürün seçilmiştir.

Ek Tablo 3: Alt Sektörler İtibariyle Türkiye-Fransa Arasında EİT Oranları*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
551	0,85	0,94	0,97	0,84	0,91	-	-	-	-	0,87	-	0,83	0,86	0,93
651	-	-	-	-	0,99	0,84	0,83	0,86	0,76	0,90	-	0,83		0,75
652	-	-	-	-	-	0,83	0,96	0,95	0,80	-	-	0,95	0,89	0,94
654	-	0,82	0,80	-	-		0,81		-	-	-	0,76	0,98	0,83
655	-	-	-	-	-	0,91	0,96	0,87	-	0,79	-	0,81	0,97	0,93
662	0,91	0,78	0,95	0,78	0,77	-	0,82	-	0,78	-	-	0,90	-	-
665	0,88	-	0,93	0,90	-	-	-	-	0,80	0,96	-	0,78	0,80	0,87
783	-	0,95	0,97	-	-	0,78	0,85	-	-	-	0,99	0,86	0,81	0,76
785	0,92	0,80	-	-	-	0,96	-	0,96	-	0,99	0,86	0,97	-	-
831	-	-	-	-	0,80	0,93	-	-	-	-	0,77	0,85	0,88	0,77

(*) EİT oranı 0,75'den büyük olan ürünler içinde, tekrarlama sıklığı en çok olan ilk 10 ürün seçilmiştir.

Ek Tablo 4: Alt Sektörler İtibariyle Türkiye-İngiltere Arasında EİT Oranları*

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
582	0,82	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,89	0,82	0,82	0,77
654	-	-	-	-	0,98	0,95	0,91	0,82	0,94	0,89	0,82	0,84	-	-
664	-	-	-	-	0,93	0,98	0,82	0,95	0,88	0,78	-	0,83	-	-
682	-	0,85	-	-	-	0,75	0,87	-	0,82	0,91	-	-	-	-
684	-	0,75	-	0,85	0,80	0,78	-	0,91	0,84	0,78	0,76	-	-	-
723	-	-	-	0,94	0,83	-	-	-	0,98	-	0,93	0,93	-	-
821	0,92	0,85	-	-	-	-	-	-	-	-	0,84	0,78	0,81	0,90
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

(*) EİT oranı 0,75'den büyük olan ürünler içinde, tekrarlama sıklığı (0,75 ve üzerinde değer alma sıklığı) en çok olan ilk 7 ürün seçilmiştir.